

MONEDE ROMANE ȘI STATUT SOCIAL ÎNTR-O NECROPOLĂ DE SECOLELE VI–VII. “GROAPA LUI HĂRĂȘTĂȘAN”, NOȘLAC, JUD. ALBA, ROMÂNIA¹

Cristian Găzdac*, Călin Cosma**

Cuvinte cheie: *monede romane, morminte medievale timpurii, inventar funerar, statut social.*
Keywords: *Roman coins, early medieval grave, funerary inventory, social statute.*

Roman Coins and Social Statute within a Necropolis of the 6th–7th Centuries. The “Hărăștășan’s Pit”, Noșlac, Alba County, Romania
(Abstract)

The investigations in the store room of the National History Museum of Transylvania in Cluj-Napoca, Romania, have led to the “re-discovery” of seven Roman coins.

Their findspots has raised quite a level of interest as the findspot mentioned on the paper labels was the well-known early medieval necropolis of the 6th–7th centuries of Noșlac, Alba County.

Despite numerous archaeological reports on this site these coins were never studied. After being restored they proved to be coins of Nero, Vitellius, Hadrianus: Sabina, Antoninus Pius, Marcus Aurelius (an ancient fake), Marcus Aurelius: Faustina II, Gordianus III.

The analysis of coins within the archaeological context and together with the funerary inventory has proved that all the seven coins come from warriors’ graves. At the same time, it shows that the bronze coins were found in those graves with a poorer inventory than the three silver coins found in one grave with a richer inventory.

Therefore we deal here with a phenomenon of coin as a sign for social status when the Roman coins are re-used not as an economic function but to build a social memory.

Cercetarea materialului arheologic aflat în depozitele muzeelor a relevat, nu de puține ori, informații extrem de importante referitoare la aspectele istorice ale sitului de unde au fost recoltate. La acest aspect se mai adaugă faptul că acestea au beneficiat ulterior, prin publicare, de punerea lor în circuitul științific. În articolul de față prezentăm un asemenea caz.¹

Artefactele aflate în discuție sunt șapte monede romane descoperite în morminte de sec. VI–VII în necropola de la Noșlac (jud. Alba) (pl. 1–2).

La prima vedere, ținând cont de faptul că monedele sunt considerate artefacte speciale de către arheologi – au valoare cronologică, istorică, documentară, iar producerea și mai ales consumul de monedă implică toate nivelele societății² – publicarea lor ar presupune proveniența din săpături arheo-

logice recente. În cazul de față, monedele provin din cadrul săpăturilor arheologice efectuate la Noșlac în anii 1961–1962! Ele au fost descoperite întâmplător împreună cu alte categorii de artefacte provenind din aceeași necropolă în depozitul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca.

Consultarea bibliografiei de specialitate referitoare la campaniile arheologice din anii respectivi a indicat faptul că aceste monede nu au fost menționate în publicarea rezultatelor campaniilor arheologice la vremea respectivă³. Pe de altă parte, o altă monedă romană de la Elagabal este menționată ca fiind descoperită în mormântul 44 din aceeași necropolă de la Noșlac⁴. La ora actuală moneda nu a putut fi regăsită. Starea de conservare a pieselor în momentul redescoperirii lor în depozitul muzeal atestă faptul că acestea nu au fost supuse unui proces de restaurare și conservare în momentul descoperirii lor.

Ca urmare, ne facem o datorie de onoare de a pune în circuitul științific aceste monede prin prezentarea catalogului lor.

¹ Acest studiu a fost conceput și finalizat în cadrul proiectelor de cercetare PN-II-RU-TE 2012-3-0216, nr. contract 50/30.04.2013 și PN-II-ID-PCE 2011-3-0278, nr. contract 330/31.10.2011.

* Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca, România, cgazdac2000@yahoo.co.uk.

** Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca, România, cosma.calin@yahoo.com.

² Kemmers-Nanouschka 2011, 89.

³ Rusu 1962, 269–292; Rusu 1964, 32–45; Popescu 1962, 212, nr. 96; Popescu 1963, 461; Popescu 1964, 563, nr. 93; Popescu 1965, 595, nr. 62; RepArhAlba 1995, 129–131, nr. 124.

⁴ Rusu 1962, 274; Rusu 1964, 37.

Catalogul monedelor (pl. 3–7)

MORMÂNTUL 29

HADRIANUS: Sabina

1. Nominal: denarius subaerat

Axa: 6; D: 18,3 mm; G: 1,7 g.

Monetărie: –

Datare: post 117–138

Avers: SABINA AVGVSTA – HADRIANI AVG P P
Bust diademat, dreapta.

Revers: PVDI-CITIA

Pudicitia, stând stânga, ține voalul.

Referință: cf. RIC II, 407

Loc de descoperire: Noșlac 1962, necropolă, „groapa lui Hărăstășan”

MORMÂNTUL 41

ANTONINUS PIUS

2. Nominal: as

Axa: 6; D: 24,4 × 22,6 mm; G: 11,3 g.

Monetărie: Roma

Datare: 158–159

Avers: ANTONINVS AVG PIVS P P TR P XXII
Cap laureat, dreapta.

Revers: TEMPL DIV AVG REST COS IIII/ S – C

Templu octastil cu statuile lui Divus Augustus și Liviei.

Referință: RIC III, 1024

Loc de descoperire: Noșlac 1961, necropolă, „groapa lui Hărăstășan”

MORMÂNTUL 58

GORDIANUS III

3. Nominal: antoninianus subaerat

Axa: 12; D: 19,8 mm; G: 3,8 g.

Monetărie: –

Datare: post 241–243

Avers: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG

Bust, coroană radială, drapat și cuirasat, dreapta.

Revers: IOVI – STATORI

Jupiter, stând dreapta, ține sceptru și mănunchiul de fulgere.

Referință: cf. RIC IV.3, 84

Loc de descoperire: Noșlac 1961, necropolă, „groapa lui Hărăstășan”

MORMÂNTUL 93

MARCUS AURELIUS: Faustina II

4. Nominal: bronz provincial

Axa: 7; D: 19,6 mm; G: 4,9 g.

Monetărie: Pautalia Thraciae

Datare: 161–180

Avers: FAVCTINA CEBACTH

Bust drapat, dreapta; părul prins în coc la spate.

Revers: ΟΥΑΠΙΑC ΠΑΥΤΑΛΙΑC

Tyche, stând stânga, ține cârma și cornul abundenței.

Referință: Moushmov 1912, 4114; RPC Temp no. 8834

Loc de descoperire: Noșlac 1961, necropolă, „groapa lui Hărăstășan”

MORMÂNTUL 102

NERO

5. Nominal: denarius

Axa: 5; D: 19 × 16,5 mm; G: 3,1 g.

Monetărie: Roma

Datare: 67–68

Avers: IMP NERO CAESAR – AVG P P

Cap laureat, dreapta.

Revers: în câmp: SA-LVS

Salus, șezând stânga, pe tron, ține patera.

Referință: RIC I², 411

Loc de descoperire: Noșlac 1962, necropolă, „groapa lui Hărăstășan”

Observație: pe avers urma de la o încercare ulterioară baterii pentru verificarea metalului.

VITELLIVS

6. Nominal: denarius

Axa: 12; D: 18,5 × 17,4 mm; G: 2,8 g.

Monetărie: Roma

Datare: 69

Avers: A VITELLIVS GERM[anicus]

Cap, dreapta.

Revers: în câmp: FIDES/EXERCITVVM

Două mâini strânse.

Referință: RIC I², 67

Loc de descoperire: Noșlac 1962, necropolă, „groapa lui Hărăstășan”

Observație: pe avers urma de la o încercare ulterioară baterii pentru verificarea metalului.

MARCUS AURELIUS

7. Nominal: denarius subaerat

Axa: 5; D: 16,9 × 15,5 mm; G: 2,1 g.

Monetărie: –

Datare: 180 sau post

Avers: ANTONINVS AVG

Cap laureat, dreapta.

Revers: [T]R P XXXIIII IM-P – X COS III P P

Victoria, stând stânga pe glob, ține cununa de lauri și frunza de palmier.

Referință: cf. RIC III, 411

Loc de descoperire: Noșlac 1962, necropolă, „groapa lui Hărăstășan”

Observație: pe avers se păstrează fragment din amprenta digitală a falsificatorului antic.

După cum menționam mai sus, monedele provin din necropola de 125 de morminte de secolele VI–VII aflată în partea de vest a localității Noșlac (pl. 2).

Din punct de vedere numismatic, piesele respective sunt emisiuni ale statului roman – membrii casei imperiale –, emitent civic – orașul Pautalia în Thracia (astăzi, Kyustendil, Bulgaria) – și un fals antic – moneda cu portretul lui Marcus Aurelius. Ca frecvență de descoperire, asemenea piese – cu excepția celei false – apar frecvent în

siturile și necropolele romane, fiind nominale cu emitere regulată. Moneda care reprezintă un fals antic are o caracteristică aparte, ce va fi discutată într-un studiu separat.

Totuși, un aspect particular în studiul acestor piese numismatice este modul de distribuție al acestora în cadrul mormintelor. În mormintele nr. 29, 41, 58, 93, întâlnim câte o monedă din bronz. Trebuie menționat aici că monedele din mormintele 29 și 58, deși sunt „oficial” nominale din argint, au fost emise – fie de monetărie, fie clandestin – cu miez de bronz, care, dealtfel, s-a și păstrat în timp ce pelicula de argint a dispărut. Pe de altă parte, mormântul nr. 102 prezintă trei monede, toate de argint – inclusiv cea falsă are suprafața din acest metal.

Să fie doar un simplu aspect că decedatul a fost mai norocos și a găsit mai multe monede de argint decât ceilalți sau statutul său social este marcat prin depunerea unor astfel de monede? Corelarea materialului numismatic cu alte artefacte provenite din același context funerar poate reliefa anumite particularități de ordin istorico-social.

„Investigația” în depozitul muzeului de istorie din Cluj-Napoca a scos la lumină nu doar aceste monede, dar și o serie de alte artefacte provenite din aceeași necropolă. Șansa a făcut ca bilețelele cu numărul mormintelor atașate artefactelor să supraviețuiască trecerii timpului în majoritatea cazurilor. În consecință, am avut posibilitatea să corelăm monedele cu alte artefacte provenite din aceleași morminte⁵, fapt care a dus la posibilitatea emiterii unor concluzii:

- a. toate cele patru morminte cu monede au aparținut unor războinici datorită prezenței vârfulor de sulițe, lamelor de săbii sau vârfulor de săgeți; (pl. 3–5, 7);
- b. corelarea datelor numismatice cu inventarul mormintelor indică faptul că mormântul nr. 102 a aparținut unui individ cu o poziție socială mai înaltă decât defuncției din celelalte trei morminte: monede de argint, inventar funerar de o mai bună calitate (design și metal fier, bronz – posibil să fi fost placat cu argint); (pl. 3–7).

Cea de-a doua concluzie confirmă practic teoria „limbajului metalelor” conform căreia metalul superior (aur, argint) simbolizează printre altele suveranitatea/autoritatea⁶. În același timp, calitatea metalului din punct de vedere al culorii:

roșcat-marونیu [bronz] – monede pentru cei din nivelul ierarhic inferior, alb-argintiu [argint] pentru cei cu un statut social mai înalt⁷. Practic, în acest caz, moneda își pierde funcția economică, fiind un simbol al unui anumit statut social.

Unii autori au considerat prezența monedelor romane în morminte medievale timpurii ca o posibilă perpetuare a mitului „obolului lui Charon” datorită poziției în care moneda a fost găsită față de cadavru (în gură)⁸. În cazul descoperirilor monetare din necropola de la Noșlac, lipsa informațiilor privind poziția monedelor față de schelete nu ne permite emiteria unei ipoteze privind acest aspect. Dimpotrivă, prezența a trei piese de argint într-un mormânt cu inventar mai bogat decât celelalte ar fi un indiciu de statut social.

Monede romane de secole I–III sunt extrem de rare în necropole târzii pe teritoriul intracarpatic. Predomină monedele de secol IV p.Chr. și cele bizantine⁹. Situația este explicabilă prin faptul că teritoriul Daciei a fost abandonat de autoritățile romane în jurul anului 270, în timp ce în secolul IV și în perioada următoare a avut loc, pe de o parte, revenirea autorității romane la Dunărea de Jos, iar pe de altă parte vor predomina nominalele de bronz datorită cantității abundente emise ca urmare a deprecierei monetare. Ulterior, acestea vor fi înlocuite de monedele bizantine. Un denar subaerat cu portretul lui Commodus a fost găsit într-un mormânt dintr-o necropolă datată în secolele VIII–IX la Timișoara, Podul Mодоș¹⁰.

Astfel de prezențe romane în morminte medievale timpurii sunt frecvente pe tot teritoriul Europei și mai ales în aria fostului Imperiu Roman¹¹. După cum s-a demonstrat, reutilizarea monedelor romane în mormintele medievale timpurii reprezintă simboluri ale unei memorii sociale¹².

În cazul monedelor romane din mormintele medievale, acestea au fost găsite accidental în așezări romane abandonate din perioada medievală timpurie. În cazul monedelor din mormintele din orizontul de secole VI–VII de la Noșlac, sursa de proveniență a fost probabil așezarea daco-romană

⁷ Kemmers – Nanouschka 2011, 95–96.

⁸ Steuer 1970, 179–189; Travaini 2004, 165.

⁹ Lakatos 2002, 237–256; Musteață 2008, 119–162.

¹⁰ Bejan 1983, 489; Bejan 1995, 79. Trebuie menționat faptul că în volumul *Banatul între secolele IV–IX*, această monedă nu mai este menționată în cadrul inventarelor funerare din descoperirile de la Podul Mодоș (Mare 2004, 125–126).

¹¹ Morminte lombarde (Travaini 2004, 159–181); Elveția (Martin 1991); morminte anglo-saxone (White 1988).

¹² Eckhard – Williams 2003, 163–165; Kemmers – Nanouschka 2011, 100.

⁵ Cu excepția mormântului 93, pentru care artefactele care au constituit inventarul mormântului – mai puțin moneda – nu au fost identificate la ora actuală.

⁶ Kurke 1999, 25, 53.

din secolele II–III p.Chr. din imediata vecinătate a necropolei, punctul „Șumughi”¹³.

Deși nu aveau vreo conotație biografică/ancestrală cu indivizii care le-au descoperit, monedele romane erau cu siguranță atractive prin litere și imagistică, ceea ce le-a conferit calități apotropaice. Astfel, acest material numismatic a creat și format o memorie socială a defunctului din cadrul unei (unor) societăți aflate în faza de formare¹⁴. Paradoxal, memoria socială a acestor societăți s-a format prin intermediul unor artefacte care nu aveau nici un trecut istoric pentru aceste comunități – „objects without a past”¹⁵.

BIBLIOGRAFIE

- Bejan 1983,
A. Bejan, Necropola de inhumație de sec. VIII–IX de la Timișoara – Podul Modoș. *AMN* 20 (1983), 489–498.
- Bejan 1995,
A. Bejan, *Banatul în secolele IV–XII*, Timișoara (1995).
- Eckhard – Williams 2003,
H. Eckhardt, H. Williams, Objects without past? The use of Roman objects in early Anglo-Saxon graves. *Archaeologies of remembrance. Death and memory in past societies*, New York (2003), 141–170.
- Kemmers – Nanouschka 2011,
F. Kemmers, M. Nanouschka, Rethinking numismatics. The archaeology of coins. *Archaeological Dialogues* 18/1 (2011), 87–108.
- Kurke 1999,
L. Kurke, *Coins, Bodies, Games and Gold: The Politics of Meaning in Archaic Greece*, Princeton (1999).
- Lakatos 2002,
A. Lakatos, Monede bizantine din perioada avară în Transilvania, vestul și nord-vestul României. *EphNap* 12 (2002), 237–256.
- Mare 2004,
M. Mare, *Banatul între secolele IV–IX*, Timișoara (2004).
- Martin 1991,
M. Martin, *Das spätromisch-frühmittelalterliche Gräberfeld von Kaiseraugst, Kt. Aargau. Teil A: Text*, Derendingen (1991).
- Moushmov 1912,
N. A. Moushmov, *Ancient Coins of the Balkan Peninsula*, Sofia (1912).
- Musteață 2008,
S. Musteață, Prezența monedei bizantine în bazinul Carpaților și la nordul Dunării Inferioare în secolele VIII–IX. *ArhMold* 31 (2008), 119–162.
- Popescu 1962,
D. Popescu, Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1961. *SCIVA* 13/1 (1962), 201–215.
- Popescu 1963,
D. Popescu, Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1962. *SCIVA* 14/2 (1963), 451–466.
- Popescu 1964,
D. Popescu, Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1963. *SCIVA* 15/4 (1964), 551–567.
- Popescu 1965,
D. Popescu, Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1964. *SCIVA* 16/3 (1965), 587–605.
- RepArhAlba 1995,
Repertoriul arheologic al județului Alba (ed. V. Moga, H. Ciugudean), Alba Iulia (1995).
- RIC,
The Roman Imperial Coinage, London.
- RPC,
Roman Provincial Coinage (<http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/>).
- Rusu 1962,
M. Rusu, The prefeudal cemetery of Noșlac (VIth–VIIth centuries). *Dacia (N.S.)* 6 (1962), 269–292.
- Rusu 1964,
M. Rusu, Cimitirul prefeudal de la Noșlac. *Probleme de Muzeografie* 4, Cluj (1964), 32–45.
- Steuer 1970,
H. Steuer, Zur Gliederung frühgeschichtlicher Gräberfelder am Beispiel der Münzbeigabe. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 6 (1970), 146–190.
- Travaini 2004,
L. Travaini, Saints and Sinners Coins in Medieval Italian Graves. *NC* 164 (2004), 159–181.
- White 1988,
R. White, *Roman and Celtic objects from Anglo-Saxon graves. A catalogue and an interpretation of their use* [BAR British Series 191], Oxford (1988).

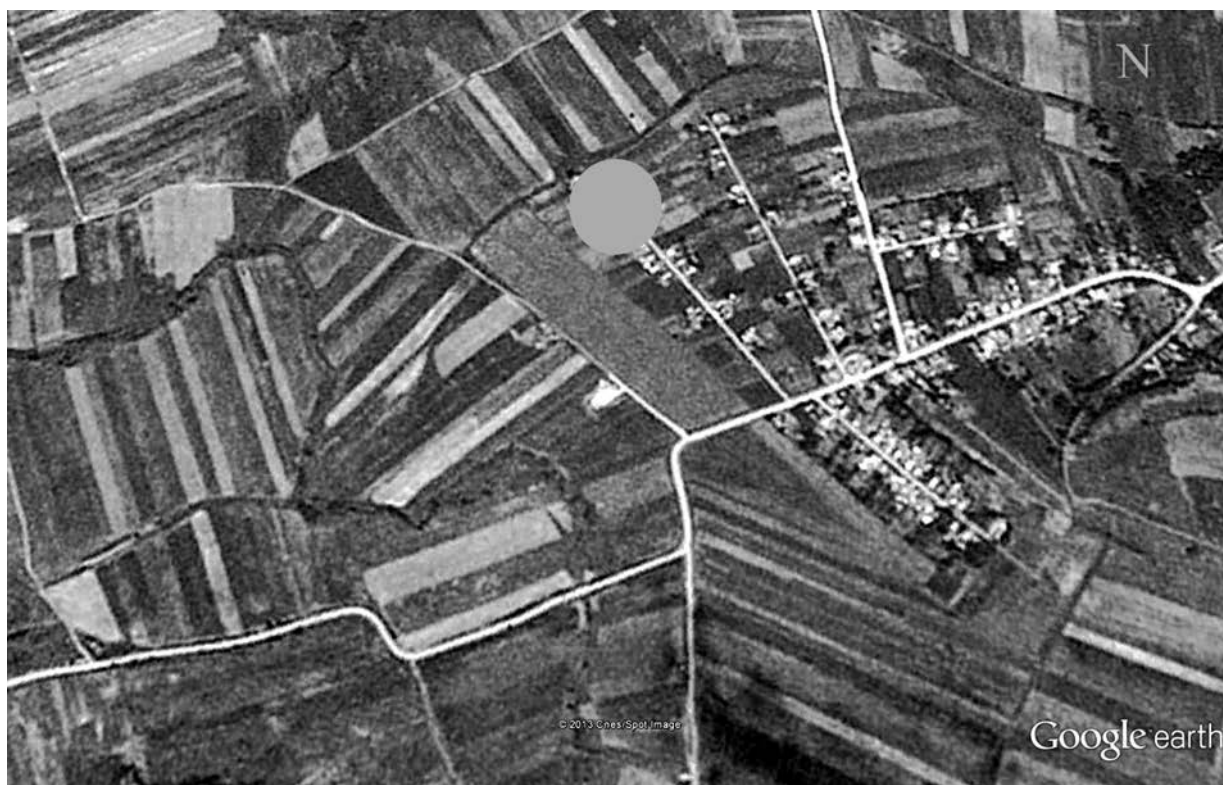
¹³ Popescu 1964, 563, nr. 93; Popescu 1965, 595, nr. 62; RepArhAlba, 131.

¹⁴ Kemmers – Nanouschka 2011, 100.

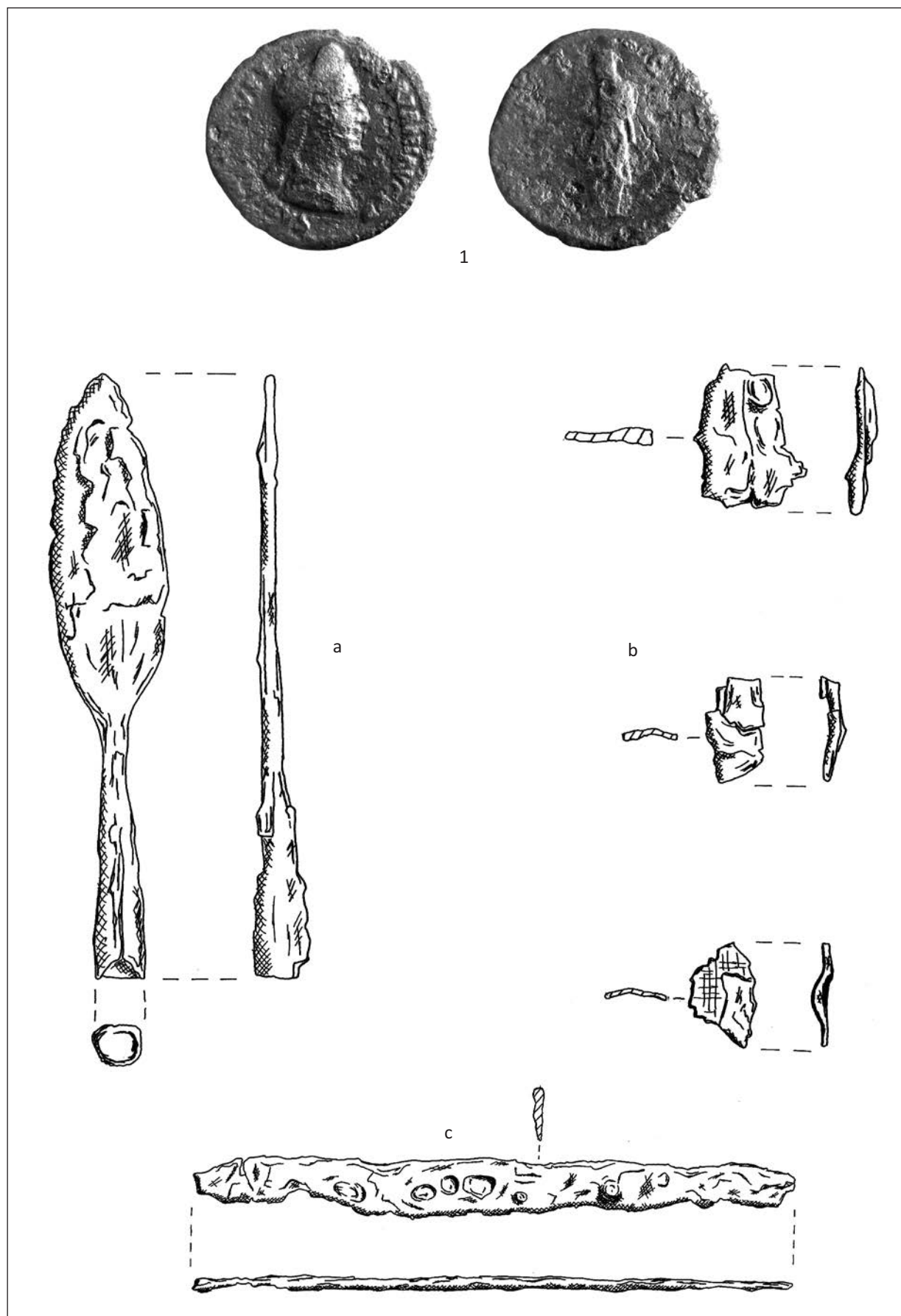
¹⁵ Eckhard – Williams 2003, 165.

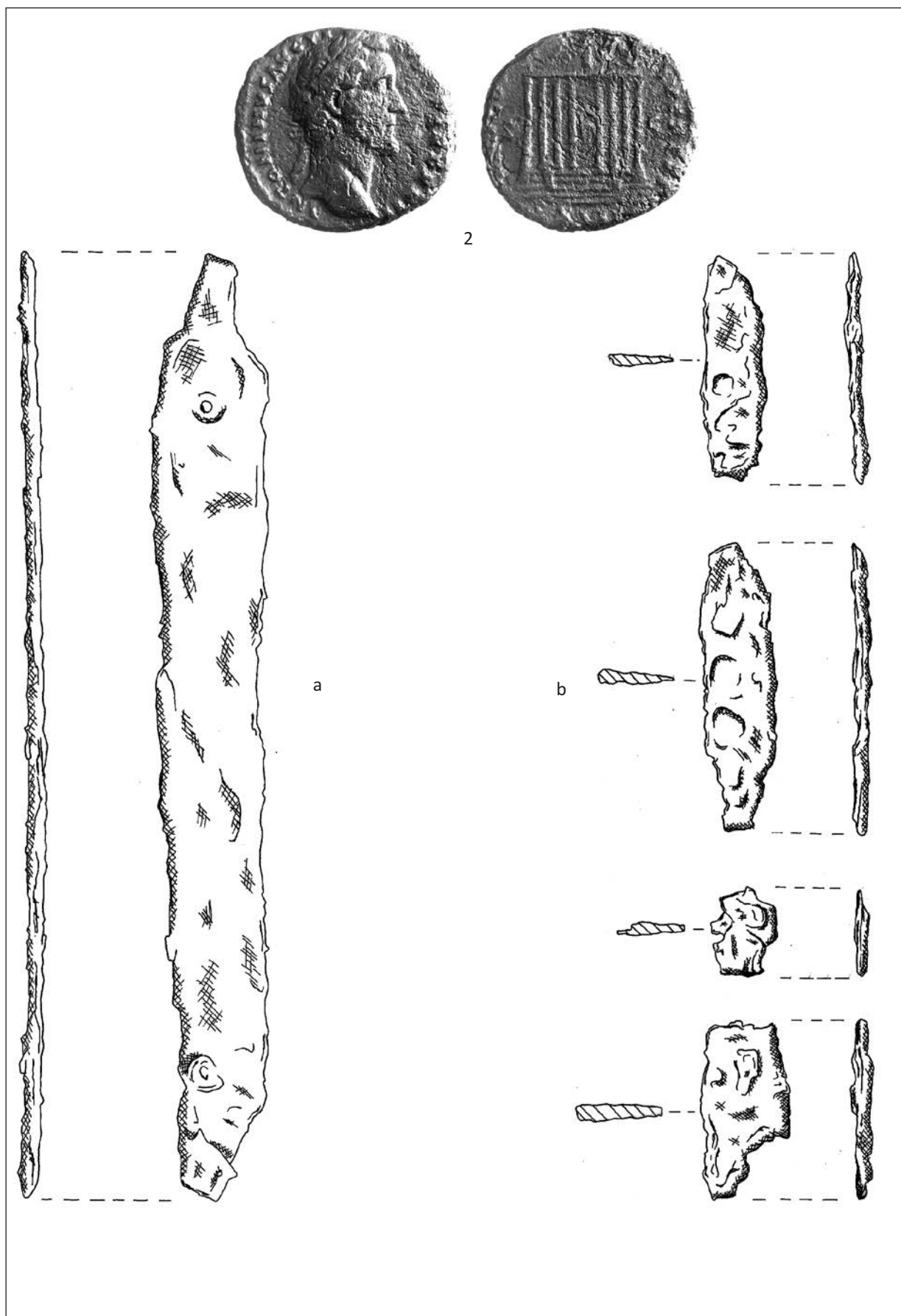
Pl. 1. Poziția geografică a localității Noșlac. / *The location of Noșlac (Google Earth).*

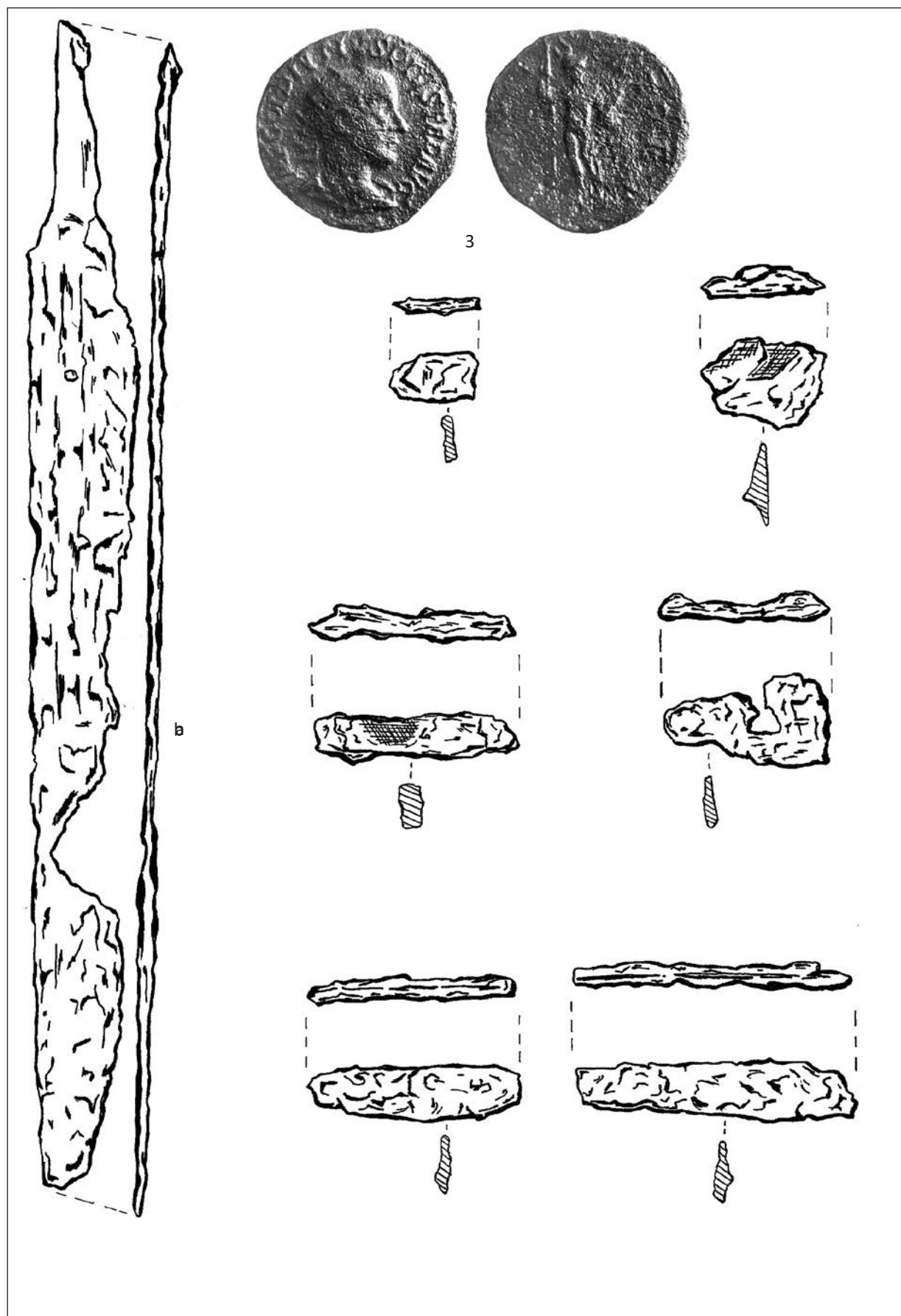
Pl. 2. Localizarea necropolei medievale timpurii de la Noșlac. / *The location of the early medieval necropolis from Noșlac (pe baza / based on Google Earth).*

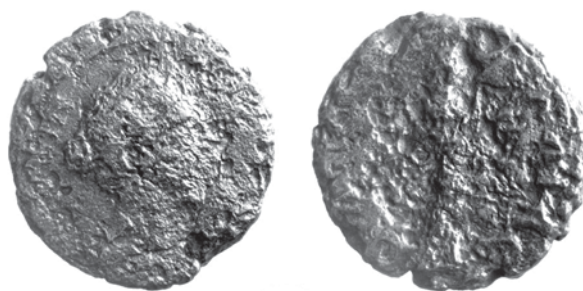
Pl. 3. Mormântul 29 / *Grave 29*. 1. Denarius subaerat, Hadrianus: Sabina; a. vârf de lance, fier / *spearhead, iron*; b. fragmente întărituri ramă, fier / *fragments of ribbings, iron*; c. lamă de sabie, fier / *sword blade, iron*.

Pl. 4. Mormântul 41 / Grave 41. 2. As, Antoninus Pius; a. lamă de sabie, fier / sword blade, iron; b. fragmente lame cuțite, fier / fragments of knives' blades, iron.

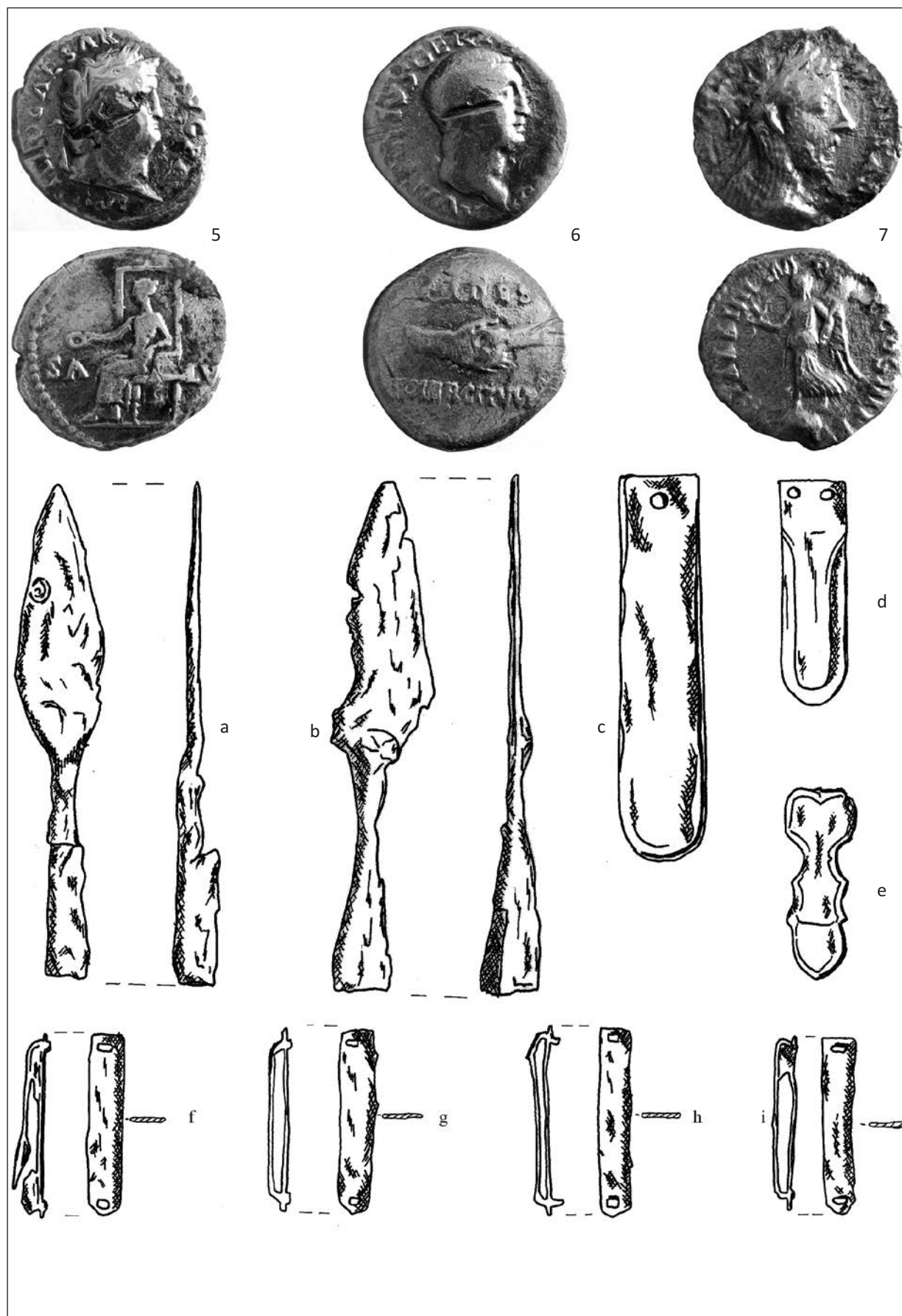

Pl. 5. Mormântul 58 / Grave 58. 3. Antoninianus subaerat / plated: Gordianus III; a. lamă de sabie, fier / sword blade, iron; b. unidentified fragments of iron.

4

Pe moment nu s-au identificat celelalte artefacte ale inventarului din mormântul 93/
At the present state of research no other artefacts of the inventory of grave 93 have been identified yet.

Pl. 7. Mormântul 102 / Grave 102. 5–7. Denarii, argint/silver: Nero, Vitellius, M. Aurelius (fals antic / ancient fake); a–b. vârfuri de lance, fier / spearheads, iron; c–e. limbi de curea, bronz / strap-ends, bronze; f–i. agrafe de păr, bronz / hair clips, bronze.